

כט

1234567

קריאת שמע לפני התפילה — האם יכול לברך ברכותיה לאחר שיצא כבר

שונה מצות קריאת שמע מרוב מצוות, רוב מצוות יש להן ברכת אשר קדשנו במצוותיו וכו', משא"כ קריאת שמע תיקנו חז"ל ברכות הודאה לפנייה ולאחריה. לכן עלינו לברך האם דומה ברכות אלו לברכת אשר קדשנו, שאין לעשות המצוה מבלי לברך, או דין אחר יש להן.

יש בזה כמה דעות; (א) לכתחילה מותר לקרוא שמע בלא ברכותיה, ולצאת בזה ידי חובתו, ויאמר אח"כ ק"ש עם ברכותיה. (ב) כשיטה הראשונה אלא שאח"כ יאמר ברכותיה בלא ק"ש. (ג) אם יכול להתפלל בזמן, יאמר רק בדרך סיפור "ואומרים פעמיים באהבה" ("ובתורתך כתוב לאמר"), ויכוון שלא לצאת. (ד) לא יאמר כל הפסוק של שמע ישראל, אם עתיד אח"כ להתפלל בזמנו. (ה) יקרא שמע על תנאי, שאם יספיק להתפלל בזמנו לא יצא בזה. (ו) אם רוצה לצאת בזה, יברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על קריאת שמע^[צח]. — ויבואו דבריהם להלן.

ברכות לאחר שכבר יצא — במשנה ברכות ריש פרק ב' תנן, ה"י קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיוון לבו יצא ואם

יכול לבקש חבירו שיתכוון להוציאו^[צו], אך כיון שהתוס' עצמם הכריעו שגדול המנהג, א"כ שפיר דמי לעשות כן.

בהגהות רעק"א שם, כתב, דיכול לכוון בדרך תנאי, דאם מחויב לברך רוצה להיות שומע כעונה, ובאם אינו מחויב לברך אינו רוצה להיות שומע כעונה, ויהיה כשומע אחר שאינו מכוון לצאת, וע"י במג"א סימן קע"ד ס"ק ט"ו שכתב בשם ברכות רמ"מ שיתן לאחר שאינו אוכל לברך ויתכוון לפוטרו, ומשמע בסתם אפילו שלא בדרך תנאי. — וכן סתמו הפוסקים בכמה מקומות שיכול לשמוע מפי אחר בלי כל תנאי, ראה מג"א ריש סימן תצ"ד ד"ה לענין, פרי חדש בסימן מ"ו אות ח', חיי אדם כלל ט' הלכה י', משנ"ב סימן קע"ד שם ובסימן מ"ז ס"ק כ"ח.

כח

כוונה בקריאת שמע

לא חילקו הפוסקים בין קריאת שמע לשאר מצוות התלויות בדיבור [שמבואר לעיל באות ד'] לענין מצוות צריכות כוונה, אבל בשו"ת דברי מלכיאל חלק ה' סימן ו' ד"ה עוד יש לחלק, דן לחלק בזה דקריאת שמע העיקר קבלת מלכות שמים ותלוי בכוונת הלב. עי"ש. וגם עיין במשנה ברורה סימן ס' ס"ק י"א, וכן בערוך השלחן שם דין ו', דדין קבלת עול מלכות שמים אינו ענין לכוונת המצוה, וזה ענין לעצמו^[צז].

צו. כנראה דדעת הנובי שאינו מועיל בזה תנאי. וצריך ליישב דבריו במה שכתב במסכת פסחים דף ק"א ע"א ד"ה ויצא, בכע"ז שנראה שמועיל תנאי, ומובא באות מ"ב.

צז. עוד כתב בערוך השלחן שם דין ח', דאף דצריך לכוון לשם מצוה, אולם אין צריך לכוון לשם מצוה זו, אלא סתם לשם מצוה, והכוונה היא בלב ואין צריך אמירה בפה.

צח. מקור שיטה זו יבואר באות ל"ב ול"ג. לפי שיטה זו קריאת שמע דומה בזה לתקיעת שופר, שיבואר

אולם הרשב"א בחידושו, לאחר שהביא את דברי רבינו האי גאון, כתב, דיש מקצת מן הגאונים ז"ל שאמרו דבין ביחיד בין בציבור אין מעכבות כסתמא דמתני' דהיה קורא דלא חלקה בין יחיד הקורא לציבור הקורין, וכך נראה בעיני כדבריהם וכו', ומיהו לענין פרושא דירושלמי דדייק מהתם אין ברכות מעכבות, יש לי לפרש דמאי אין מעכבות להקדים לקריאתה, אבל חוזר הוא ומברך אותן לאחר מכאן בלא ק"ש, וכענין שאמרו בברכת יוצר אור דכי מטי זימנא מימר אמר.

ומה שכתב כאן כמפקפק, כתב בהחלט בתשובותיו בח"א סימן שי"ט, דהקורא שמע בלא ברכותיה יצא דברכות אין מעכבות, וכדתנן היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא, וגרסין עלה

לאו לא יצא. ואמרו בירושלמי זאת אומרת שאין הברכות מעכבות [צ"ט]. — לכאורה משמע מן המשנה ומן הירושלמי דיצא, ואין צריך שוב לא לקרוא שמע וגם לא לברך את ברכותיה כיון שכבר יצא. — מאידך מצינו בבבלי שם דף י"א ע"ב דמדייק מהא דאמר להם הממונה ברכו ברכה אחת וקראו, זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו, ובמסקנא אמר, ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו, סדר הברכות. — כלומר השלימו את הברכות לאחר שהקריבו והי' להם פנאי.

הקשו הראשונים הסתירה בין הבבלי לירושלמי, ותירצו דבציבור הברכות מעכבות, וביחיד אין הברכות מעכבות. — הקושיא והתירוץ מובא בראשונים מרב האי^[פ], וכן כתבו גם בתוס' שם בברכות דף י"ג ע"א ד"ה היה קורא.

להלן מאות מ"ח ואילך. — יתר השיטות יתבאר בעיקר באות זו, אבל תנאי בקריאת שמע יתבאר גם באות ל', וכן נזכר זה בכמה מקומות במאמר זה.

צ"ט. שם איתא: אמר רבי בא זאת אומרת שאין הברכות מעכבות, אמר רבי יוסה, אם אומר את שהוא צריך לברך, בריך. — כלומר אפשר לאוקמא שבירך. לפי"ז לכאורה הכוונה שבירך לאח"כ, כמו שכתב הרשב"א המובא להלן, עיין בשו"ת משכנות יעקב סימן פ"א שפירש כן בדברי רבי יוסה, אולם מכמה דברי הראשונים והאחרונים המובאים להלן משמע שלא פירשו כן, דאל"ה הי' להם לתרץ שהבבלי ס"ל כרבי יוסה, וגם מדברי הרשב"א לא משמע דפירש כן בדברי רבי יוסה, ועיין במפרשי הירושלמי על האתר.

ק. האשכול הלכות ק"ש וברכותיה. ספר אבודרהם דיני קריאת שמע, דהקורא ק"ש בלא ברכותיה יצא וכן פר"ח, וכן כתב ה"ר יצחק בן גיאת והרב רבינו אשר מלוניל, ואמרינן נמי בירושלמי (ברכות פ"ב ה"א) א"ר אבא זאת אומרת ברכות אינם מעכבות, וכתב רבינו האי דסדרן אינו מעכב אבל צריך לקרות את שתייהן, ודייק מדקאמר בפ"ק דברכות (דף י"א ע"ב) לעולם דאמר אהבה רבה ולא אמר יוצר אור וכי מטא זמניה אמר, ומאי ברכות אינן מעכבות לקדם, אלמא סתמא דתלמודא סבירא לי' דסדר אינו מעכב, אבל אם לא אמר כלל מעכב, והא דדייק בירושלמי דברכות אינן מעכבות היינו ביחיד אבל בציבור מעכב כדאמרינן אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת. — באור זרוע הלכות קריאת שמע סימן ל"א כתב, דיש ללמוד מכאן דברכות אין מעכבות, ופר"ח דמי שהיה קורא במסורת המקרא והגיע זמן ק"ש בעת שקורא פרשת שמע, אף על פי שקראה בלא כוונת הלב לענין ק"ש יצא, ש"מ דמצות אין צריכות כוונה וברכות אין מעכבות, ובפירוש אמרו בתלמוד ארץ ישראל אמר ר' אבין זאת אומרת ברכות לא מעכבות ע"כ לשונו, ותו פר"ח זצ"ל דהא דאוקימנא למתני' דתמיד ברכות אין מעכבות זא"ז ה"מ שלא כסדרן אבל לקרות ק"ש בלא ברכה לא, וה"מ בציבור.

אינו מברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקרא את שמע או נותן התורה, כדרך שתקנו בקריאת התורה או בקריאת המגילה, ולפיכך אף על פי שיצא ידי קריאה ידי ברכות לא יצא, וחוזר הוא וקורא ברכות בפני עצמן, ואינו חוזר וקורא שמע פעם שניה¹²³⁴⁵⁶⁷ [אפ], וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל. —

בירושלמי הדא אמרה שאין ברכות מעכבות, ומיהו מסתברא שחוזר ואומר ברכות בפני עצמן בלא קריאת שמע שכבר יצא, ואף על פי שברכות לפני קריאתה נתקנו, לאו ברכות של קריאת שמע¹²³⁴⁵⁶⁷ הן כדי שתאמר היאך יברך שלא על הקריאה, וכן הסכימו הגאונים ז"ל, שהרי

קא. מדברי הב"י שהביא את דברי הרשב"א נראה שגם לדעת הרשב"א יכול לקרוא שוב שמע, אלא שאינו מחוייב, כמו שפסק בשו"ע שם סעיף ב'. — הרשב"א שם בסימן ש"כ נשאל בדעת הרמב"ם שפסק בפרק שני מהלכות קריאת שמע (הלכה י"ג), בספק קרא ק"ש ספק לא קרא, חוזר וקורא ומברך לפניו ולאחריה, והא ברכות דרבנן ומספק אינו מברך ואם בירך עובר משום לא תשא, וכתב שם בתוך דבריו, דדעת הרב ז"ל דמעיקרא כך היתה תקנה דכל שהוא חייב לקרות קורא לכתחלה עם ברכותיה כעיקר תקנתו וכו', ומדומה אני שטעם זה שמעתי מפי מורי הרב החסיד ז"ל בחזור וקורא כל פרשיותיה, ולא סגי לן בחזור וקורא פסוק ראשון, ואולי מהסכמה זו כתב הרב ז"ל כן אפילו בברכות. — בעולת תמיד הקשה דאין הנדון דומה לראיה, דשאני קריאת שמע דמאי הפסד איכא אם קורא שתי פעמים, ולפיכך אע"פ שאינו מדאורייתא אלא פסוק ראשון קורא כל הפרשיות, אבל בברכה איכא משום לא תשא, ואפשר דברכת קריאת שמע שהם שבח, כך היתה תקנת חכמים מתחילה כשיתחייב לקרוא שמע יאמר הברכות עם קריאת שמע. — בתהלה לדוד בהשמטות לסימן ס"ז כתב על דבריו, דמה שהקשה מה הפסד איכא בקורא ב' פעמים, לפי מה שכתבתי יש הפסד משום בל תוסיף.

בפמ"ג סימן רל"ה משב"ז ס"ק ב', פירש דעת רבינו יונה ריש ברכות ד"ה אלא, שאין לקרוא שמע שתי פעמים בכוונה לצאת, דנמצא כמקריב שני תמידין של שחרית, שהוא עובר משום בל תוסיף. עיין להלן סוף אות ל"א, וגם ראה בדברי רבינו יונה שם גם בדף י"ג (מדפי הרי"ף ד"ה היה). ובפמ"ג שם נראה בדברך תנאי מותר, אבל רבינו יונה בעצמו לא הזכיר תנאי. (בב"י סימן מ"ח כתב, דהקורא פרשת התמיד שנית עם הציבור, לא הוי כמוסיף על המצוות וכמקריב שני תמידין, דבקריאה בעלמא ליכא משום בל תוסיף.) וראה להלן אות ל"ד לענין תפילה בכה"ג.

גם דעת החוות דעת כן ביו"ד סימן ק"י בית הספק ס"ק כ', דאסור לקרא שמע לאחר שכבר שיצא, אם לא בדרך נדבה, שכתב שם, דבספק אם קרא שמע אינו חוזר וקורא למאן דאמר קריאת שמע דרבנן בברכות דף כ"א ע"א, מטעם דקריאת שמע אדעתא דחוב איסורא איתא ביה, כמו בספק התפלל אינו חוזר, וכתב הרא"ש בברכות פ"ג סימן ט"ו הטעם, דאף דמתפלל אדם כל היום כולו בתורת נדבה, מכל מקום בספק התפלל אינו חוזר ומתפלל, דתפלה אדעתא דחוב איסורא אית ביה, וכן הוא בקריאת שמע, אף דמותר לקרות שמע כל היום בתורת נדבה, מכל מקום בספק אסור כמו בספק התפלל, וכן הוא בכל הברכות. [ולא העיר שיקרא או יתפלל על תנאי].

להלן בדברי רב יהודאי גאון נראה דבכל אופן אין לקרוא שמע שתי פעמים, גם מטעמים אחרים, וכמו שאמרו חז"ל בברכות (דף ל"ג ע"ב) דהקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה. — אמנם דעת המג"א בסימן ס"א ס"ק ז', וטו"ז בסימן ס"ג ס"ק ג', דאם מפסיק הרבה בינתיים לית לן בה. אבל מדברי רב יהודאי גאון משמע דדעתו דדין זה אף שאינו קורא אותה תיכף. ועיקר טעמו שאין לקרוא שמע אלא במקום ובזמן שתיקנו חז"ל. — גם דעת הלכות גדולות המובאה בכלבו סימן י', דדוקא על מטתו יכול לכפול כל הפרשה. וכתב המג"א שם ס"ק ח', דדוקא על מטתו, כדי להשתקע בשינה מתוך קריאת שמע, אבל במקום אחר אסור לקרוא הפרשה ב' פעמים. — אמנם בעיקר דין זה ישנה מחלוקת בין

גם בשנות אליהו על המשנה הנ"ל וכן בשאגת ארי' סימן כ"ו, תירצו סתירת הבבלי והירושלמי דאפשר דאירי שבירך אח"כ ולכן יצא, וגם אפשר שאף שיצא ידי חובת קריאת שמע, אבל לא יצא ידי חובת ברכות ק"ש.

בש"ת פרי יצחק (בלאזער) סימן א' הביא דברי הב"י והרשב"א הנ"ל דברכות קריאת שמע הן ברכות השבח, אולם הביא דברי הרמב"ן בחידושיו למסכת ברכות דף י"א ע"ב שכתב, דברכת אהבת עולם ברכת המצוה היא לחובת קריאה של שמע, והכי מוכח בשמעתא דאמר להם הממונה ברכו ברכה אחת כו', לפיכך עשו נמי ברכת אמת

בטור סימן ס' כתב, דברכות אלו דוקא לכתחילה צריך לאומרם, אבל אם קראה בלא ברכות יצא, דתנן היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא ידי קריאה, אע"פ שלא בירך לפניו ולאחריה, וכן פירש רבינו חננאל, והכי איתא בירושלמי זאת אומרת ברכות

הראשונים כמו שנראה בכלבו שם, ודעת הטור בסימן סעיף י', דאם כופל כל הפרשה אין לחוש, וכתב על זה בב"י, שכן כתוב בסמ"ק (סי' ק"ד) וזה לשונו, ואם כפל כל הפרשה כולה אין להקפיד, כדאשכחן דרבי זירא קרי והדר קרי, ובהגהות מיימוניות פ"ב מהלכות ק"ש (דפוס קושטא) אבל אם קרא כל הפרשה וחזר וקראה מזה לא דיבר כלום, ובירושלמי (ברכות פ"א ה"א) יש ר' זעירא קרא וחזר וקרא, ושמא התם דילמא דוקא על מטתו שרי, ובמקום אחר מצאתי בירושלמי (מגילה פ"ד ה"י) זאת אומרת בציבור אבל ביחיד מותר בה"ג עכ"ל, וכן כתב בסמ"ג (עשין י"ח) והה"ר מנוח (פ"ב הי"א ד"ה קרא) כתב, והוא הדין שאם כפל כל הפרשה שמשתיקין אותו, ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב וזה לשונו כתב בה"ג (ברכות ב.) דוקא על מטתו יכול לכפול כל הפרשה אבל במקום אחר לא, אבל הרב אמר שהדין שזה בהם, אבל על כל פנים צריך לחוש אפילו בהכפל הפרשה, שמי יאמר לנו שמה שהיה כופל כל הפרשה רצה לומר אפילו פסוק ראשון, שמא מה שהיה חוזר וקורא הוא מפסוק ראשון ואילך עכ"ל, וראוי לחוש לדבריו.

בגמרא ברכות שם דף ט' ע"א איתא, ההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר, כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק. כלומר שיכולים לקרוא שמע גם לאחר עלות השחר בשעת הדחק שלא קראו לפני כן. והקשה בפרי יצחק המובא בפנים ד"איזה ענין אנו סומכין על רבי שמעון, דכל היכי דאמרנן בגמרא כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק, היינו היכי דאיכא חשש איסור אם נסמוך על דבריו, אבל הכא איזה חשש יש בדבר אם יקרא שמע של ערבית לאחר שעלה עמוד השחר. — אבל אם יש איסור לקרוא שמע שתי פעמים, כיון שהגיע זמן של קריאת שמע של שחרית ויוצא בזה של שחרית, שוב לא יוכל לקרוא שמע של שחרית, לכן בשעת הדחק סומכין על רבי שמעון. (ועיין בשו"ע סימן נ"ח סעיף ה' דגם בשעת הדחק לא יקרא באותו היום שמע של ערבית ושמע של שחרית לאחר עלות השחר לפני הנץ, דמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום. ועיי"ש באליה רבה.)

אולם הפרי יצחק כתב, דלכאורה י"ל דנפק"מ לענין הברכות דאם אין הלכה כר"ש אין לומר הברכות, היינו דקאמר כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, פירוש שיוכל לקרות בברכותיה, מיהו זה דוחק דמשמע שם דאם קורא ק"ש של ערבית לאחר שעלה עמוד השחר אינו אומר הברכות כלל, אלא י"ל דאם לא יצא ידי חובת ק"ש של ערבית ממילא הרי עולה לו לשם ק"ש של שחרית ובעל כרחו יוצא

ההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר, כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק. כלומר שיכולים לקרוא שמע גם לאחר עלות השחר בשעת הדחק שלא קראו לפני כן. והקשה בפרי יצחק המובא בפנים ד"איזה ענין אנו סומכין על רבי שמעון, דכל היכי דאמרנן בגמרא כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק, היינו היכי דאיכא חשש איסור אם נסמוך על דבריו, אבל הכא איזה חשש יש בדבר אם יקרא שמע של ערבית לאחר שעלה עמוד השחר. — אבל אם יש איסור לקרוא שמע שתי פעמים, כיון שהגיע זמן של קריאת שמע של שחרית ויוצא בזה של שחרית, שוב לא יוכל לקרוא שמע של שחרית, לכן בשעת הדחק סומכין על רבי שמעון. (ועיין בשו"ע סימן נ"ח סעיף ה' דגם בשעת הדחק לא יקרא באותו היום שמע של ערבית ושמע של שחרית לאחר עלות השחר לפני הנץ, דמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום. ועיי"ש באליה רבה.)

[1234567 תנ"ח]

ויציב ברכה הסמוכה לחברתה, וכיון שזו ברכת המצוה היא הדבר ברור דכל שמברך על המצוות או על הפירות ועונה אמן אחרי עצמו בין ברכה למצוה שהוא טועה גמור וכו', וכתב שם דלדעת הרמב"ן דאי אפשר לומר ברכת אהבה אחר קריאת שמע דהוי ככל המצוות דצריך לברך עובר לעשייתן דוקא, ואי לא בירך קודם המצוה לא יברך אח"כ, דברכת יוצר ברכת השבח היא, וברכת אהבה ברכת המצוה לחובת קריאת שמע, ושכן נראה גם דעת האור זרוע בהלכות קריאת שמע סימן כ"ה,

[1234567 תנ"ח]

שכתב בשם הר"ח [וכן הוא בראבי"ה סימן ל"ו] דהאידנא אי קדים וברך אהבת עולם וקרי ק"ש והדר בריך יוצר אור, יצא ידי חובה, דברכות לקרותן כסדרן אין מעכבות זו את זו, אבל אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו, למדנו מכאן דכל היכא שלא בירך קודם המצוה, מברך לאחריה ויוצא ידי ברכה, ומתבאר מדבריו דגם ברכות ק"ש הם ברכת המצוות ממש [קכ] וכו', לכן הדרך המובחר הוא לקרות ק"ש בזמנה בברכותיה ולסמוך גאולה לתפילה ולהתפלל ביחידות [קכ].

[אוצר החכמה]

ידי חובת קריאת שמע של שחרית, אף שלא נתכוון לכך, א"כ הרי הוא קרא שמע של שחרית בלא ברכות, וכבר בארנו דאינו רשאי לצאת ידי חובת מצוה בלא ברכה.

בשו"ע או"ח סימן נ"ח סעיף ז' מובא ב' דעות אם יש תשלומין לקריאת שמע. כתב הלבוש בסימן ק"ח סעיף ב', דאין שייך תשלומין אלא לתפילה, שהיא בקשת רחמים, אבל לקריאת שמע לא שייך תשלומין, שאם לא קרא קריאת שמע של שחרית או של ערבית בזמן אין לה תשלומין בתפילה הסמוכה לה, שהתורה אמרה זמן קימה וזמן שכיבה, וכיון שעבר זמנה בטל קריאתה ומעוות לא יוכל לתקן הוא. וכן דעת שו"ע הרב בסימן נ"ח הלכה י"א, דהעיקר שאינה דומה קריאת שמע לתפילה שהיא בקשת רחמים ויכול לבקש בכל עת ובכל שעה, אבל קריאת שמע תלה הכתוב זו בזמן שכיבה, וזו בזמן קימה, ואיך יקרא של שכיבה בזמן קימה או של קימה בזמן שכיבה ועל זה נאמר מעוות לא יוכל לתקן, וכל זה בקריאת שמע בלבד, אבל ברכותיה לדברי הכל אי אפשר לאמרן אלא בזמן, כי היאך יאמר יוצר אור בערב, ואשר בדברו מעריב ערבים בבקר, וברכות האחרונות הן סמוכות לראשונות.

[1234567 תנ"ח]

קב. הביא שם דברי האור זרוע בהלכות קריאת שמע סימן כ"ה שמדמה ברכות קריאת שמע לשאר ברכות המצוות, ושרצה להוכיח מכאן שגם בשאר ברכות יכול לברך לאחר שיצא, וא"כ לסוברים דאינו יכול לברך לאחר שיצא רק במצוה המשכית, או תיכף לאחר שיצא, הוא הדין לכאן. — הפרי יצחק האריך לבאר שיש בזה מחלוקת בין הראשונים אם הן ברכות המצוות או הן ברכות הודאה, והביא כמה ראשונים ודייק מדבריהם לכאן ולכאן. ועיין להלן הערה ק"ה.

קג. בהמשך התשובה וכן בסימן ב', האריך בזה אם עדיף לקרוא שמע עם ברכות, ואח"כ להתפלל עם הציבור, או עדיף להסמך גאולה לתפילה ולהתפלל ביחידות. — בשו"ת הרשב"א ח"א סימן רל"ו, חילק בין שחרית לערבית, כאשר נשאל אם להתפלל תפלת השחר קודם קריאת שמע, אם מצא צבור מתפללין כדי שיתפלל עם הצבור, כמו שאמר רבינו האיי גאון ז"ל בתפלת הערב, ונסתפקת בדבר זה, והשיב: ואומר אני שלא אמר הגאון אלא בתפלת הערב, הואיל ותפלת ערבית רשות, ואפילו לדעת הגאונים ז"ל שאמרו שכל שהרגיל להתפלל קבעה על עצמו חובה, אפילו הכי אינה חובה כתפלת השחר, שהיא חובה גמורה אפילו לא קבלה, ולפיכך מסמך גאולה לתפלה בשחר טפי עדיף, וכן נהגו בכל ישראל. — עי' מש"כ הרא"ה בפקדת הלוי ברכות פרק ד' כתב, דבערבית אין צריך לסמוך גאולה לתפלה. וראה להלו באות ל"א.

לכתחילה והוא עד שתנן החמה, והשנית בדיעבד והוא עד ג' שעות, וראיה לדבר מדתנן בפרק מי שמתו (ברכות דף כ"ב ע"ב) ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנן החמה, יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו יתכסה במים ויקרא, ואם איתא דזמנה לכתחילה אחר הנן החמה, אמאי הצריכוהו לקרות במים כדי שלא תעבור זמנה, ולא חששו למה שאינו סומך גאולה לתפילה, אלמא דראוי לחוש יותר שתנן החמה בינתיים ויעבור זמן ק"ש לכתחילה ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפילה, שהרי עד שיעלה ויתכסה אין לך הפסקה גדולה מזו, ע"כ דברי רבינו יונה, ולכאורה קשה דמנא ליה לרבינו יונה שאינו סומך גאולה לתפילה, דילמא הא דתקני ואם לאו יתכסה במים ויקרא היינו קריאת שמע לבד בלא ברכות, ואח"כ יעלה ויתכסה ויקרא הברכות ויסמוך גאולה לתפילה, ואמנם כ"כ בארחות חיים הלכות ק"ש סימן י"ג בשם הרשב"א ומובא בב"י סימן מ"ו, שחוזר ואומר ברכות בפני עצמן, ועל כרחך צ"ל דס"ל לרבינו יונה או דאי אפשר לקרות שמע בלא ברכות¹²³⁴⁵⁶⁷, או דס"ל דאם קרא שמע בלא ברכות אינו חוזר ואומר הברכות אח"כ.

מה לומר בהמשך ל"ואומרים פעמיים באהבה" – כתב הטור באו"ח סימן מ"ו לענין מה שאומרים לפני התפילה, אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו אשרינו שאנו משכימין ומעריבין ערב ובוקר בכל יום פעמיים ואומרים שמע

גם הביא שם הרבה ראיות דאין לקרוא קריאת שמע בלא ברכות, וכן הביא מחידושי הרמב"ן מסכת תענית דף ט"ו ע"א, דבתעניות לפי שהיו צריכין להתקבץ לרחובת של עיר, היו קורין ק"ש בעונתה ואין סומכין גאולה לתפילה, אלא כל אחד ואחד קורא ק"ש וברכותיה בעונתה ומפסיק, עד שמתאספין הכל לרחוב העיר וקורין אותה פעם אחרת בלא ברכות, הרי דטוב יותר שלא לסמוך גאולה לתפילה מלקרותה שלא בברכותיה, דאם לא כן למה לא היו ממתינים עם הברכות לסמוך גאולה לתפילה, וברוקח הלכות ברכות סימן שכ"א, כתב, קיבלתי מן ריב"ק [רבי יהודה בן קלונימוס] שפירא דאם אין פנאי לאדם להתפלל, יקרא ק"ש בעונתה עד אני ה' אליקים אמת, ולא יאמר אמת ויציב דמפני שעת הדחק מוטב להרחיק כדי לסמוך גאולה לתפילה, דאמר בירושלמי של תפלת השחר ר' יוסי מצלי בתלת שעין ביממא וכן ר' חייא ב"ר אבא וכן ר' ברכיה, וכבר קיבל עליו עול שמים בעונתה ומשמע ברכה אחרונה לא בירך, ובפ' תפלת השחר מר סבר מסמיך גאולה לתפילה עדיף, משמע ג"כ דאין לקרות ק"ש בלא ברכות, עכ"פ הרי מתבאר מדברי הרוקח דכשקורא ק"ש בעונתה לצאת ידי חובתו, צריך לקרותה עכ"פ בברכות שלפני ואף שלא יוכל להתפלל אח"כ מיד [קד].

גם האריך לפלפל בדעת רבינו יונה בברכות דף ד' ע"ב (מדפי הרי"ף) שכתב, דיש שני זמנים בסוף זמן של קריאת שמע, אחד

קד. גם הרמ"א בסוף סימן ס"ו פסק כן. – אולם המג"א פירש דברי הרוקח בדרך אחרת, והפרי יצחק האריך לחלוק עליו. וכן פירש באליה רבה אות ט"ו את דברי הרוקח דברכה אחרונה לא בירך, אבל ברכות הראשונות בירך.

פסוק

ישראל ה' אלקינו ה' אחד, דרבינו יהודה החסיד היה מכוון לצאת בו י"ח ק"ש משום שפעמים כשעושין קרובין מתעכבים מק"ש עד אחר זמנה, ואמר שהיה יוצא בזה.

אוצר החכמה

ראה שם בסוגיא דף י"ג ע"ב, תנו רבנן, שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא וכו', בר קפרא אומר, אינו חוזר וגומרה, רבי שמעון ברבי אומר, חוזר וגומרה. — הרא"ה (פקדת הלויס ברכות שם), כתב, דכיון דחוזר וגומרה מסתמא בברכות הוא, דאף על גב דהא נפק רבי ידי חובתיה דקריאת שמע דאורייתא, חוזר ואומרה בברכות והוי קריאת שמע גופיה וברכות דרבנן, שמע מינה דאע"ג

דנפיק איניש ידי קריאת שמע דאורייתא, אפשר ליה למקרי שמע בברכותיה בתר הכי, הלכך אנן דקרינן בצפרא רבונו של עולם ואמרינן ביה ומיחדין את שמך פעמיים באהבה ואומרים שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד, מקמי דנקרי שמע בברכות דנפקינן בה ידי קריאת שמע דאורייתא, אפילו הכי קרינן בתר הכי שמע דרבנן בברכות דרבנן^[קה], ואפשר לן דרבינו הקדוש עביד הכי, מיהו משום דוחקא דגירסיה הוה עביד הכי ומשום דתורתו אומנותו, וטפי עדיף לציבורא למימר ברכות דקריאת שמע אק"ש דאורייתא, הילכך הכי מיבעי לן למימר, ומיחדים את שמך פעמיים באהבה ואומרים ה' אלקינו ה' אחד^[קי], וכן

קה. מדבריו ומדברי הריטב"א משמע, דדוקא כשאנו יוצא רק מדאורייתא כגון שאנו אומר רק פסוק ראשון, אבל אם יצא ידי חובתו גם מדרבנן, אין נכון לקרוא אח"כ ברכות שמע, שהרי כבר יצא. אבל דעת הרשב"א שיכול לברך גם אח"כ מטעם שאינן ברכות המצוה, ודעת האור זרוע בהלכות קריאת שמע סימן כ"ה שיכול לברך גם לאחר שיצא מטעם דהא דצריך לברך עובר לעשייתו הוא רק לכתחילה, כמובא דבריו לעיל בהערה ק"ב.

קו. כדבריו אלו בשינוי לשון כתב גם הריטב"א. והוסיף עוד, דכיון דשמעינן מהכא דאף על גב דקרא אינש קריאת שמע דאורייתא והיינו פסוק ראשון ויצא ידי חובה, אפילו הכי איפשר ליה למיקרי קריאת שמע דרבנן בברכות, הוא הדין דאי קרא קריאת שמע דרבנן בברכות איפשר למיפק ידי קריאת שמע דאורייתא, ונפקא לן מינה למנהגא דילן שאנו קורין קריאת שמע בערב קודם יציאת הכוכבים וקריאת שמע דאורייתא לא היא אלא ביציאת הכוכבים, אפילו הכי יכלינן למיעבד, ושרו רבנן משום דוחקא דציבורא וכדי שיתפלל אדם עם הציבור, ובלבד שיקרא קריאת שמע דאורייתא על מטתו, דאף על גב דנפיק ידי קריאת שמע דרבנן איפשר ליה למיקרי קריאת שמע דאורייתא דהיינו אחר צאת הכוכבים, ולהאי פירושא חובה הוא לקרות קריאת שמע על מטתו. — ומובא כל דברי הריטב"א בשיטה מקובצת שם.

זה לשון המאירי שם: "אמר שמע ישראל, ר"ל פסוק ראשון עד ה' אחד, ואח"כ נאנס בשינה, יצא מפני שפסוק ראשון הוא עיקר ק"ש ויצא בפסוק זה מצות עשה שבה אף על פי שלא קרא יותר, ומ"מ לא יצא ידי מצות חכמים מקריאת הפרשיות ומקריאת הברכות, ומ"מ אם קראם אח"כ או קודם לכן יצא ידי מצות חכמים בדיעבד, מכאן אתה למד שאין מפסיקין תלמוד תורה לקרוא את שמע אלא בפסוק ראשון שהרי אמרו בכאן זו היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא, ומ"מ לא נאמר כן אלא במי שתורתו אומנותו, ומ"מ גומר היה את שמע אחר זמנה, ולדעת קצת אף בברכות היה גומרה. — בפסקי ריא"ז שם הלכה ה' כתב, דתלמיד חכם שתורתו אומנותו, שהשכים ללמוד והיה עוסק בתורה בשעת קריאת שמע, קורא פסוק ראשון בלבד ודיו, כשעומד מלימודו אע"פ שעבר זמן קריאת שמע, חוזר וגומרה וקורא

שהברכות לא נתקנו על ק"ש, תדע שהרי אינו מברך על ק"ש, וכן כתב בארחות חיים (הל' ק"ש סי' י"ג וי"ד) בשמו וכו', הילכך מנהג דידן מנהג ותיקין הוא.

וכן פסק הרמ"א שם: טוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו', ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה [קט].

הבית יוסף

אולם בב"ח כתב על דברי הרמ"א דלא ניתנו דברים אלו אלא לגדולים שמשערים שהיום יהיו הציבור קוראים שמע בברכותיה לאחר זמנה, כי אז יהא מכוון לצאת בצפרא וכו', אבל בכל יום ויום לא יהא מכוון לצאת ידי ק"ש דאורייתא.

וכן כתב המג"א שם ס"ק ט"ז, אך לא יכוון לצאת אלא א"כ ירא שהציבור יעברו זמן ק"ש, אבל כשלא יעבור, מוטב לצאת ידי ק"ש עם הציבור ולקרות אותה כדינה בברכותיה.

הגר"א בס"ק י"ט שם כתב: ולי נראה שאין נכון בזה לצאת בלא ברכות [קפ]. ובס"ק

קבלתי מפי מורי רבינו [קיז] עכ"ל. וכן כתב באהל מועד (שער ק"ש דרך ראשון נתב"ת) בשם הרא"ה ובשם הרמב"ן ז"ל. — ומובא בב"י שם [קח]. — ובאהל מועד הוסיף דנראה שאם גומר בלבו שלא לצאת בו ידי חובתו, לא יצא, וכן היא סברת רבי יצחק שאומר שאין יוצא ידי מצוה כל שגומר בדעתו שלא לצאת באותה שעה.

לאחר שהביא הבית יוסף דעת הראשונים הנ"ל, כתב: דעכשיו נהגו העולם לומר פסוק ראשון של ק"ש וכו', דטוב למהר ולהקדים ק"ש דאורייתא כל מה שאפשר, וגדולה מזו נראה מהירושלמי שכתבתי בסמוך שהיה מנהגם בציבור לקרות קריאת שמע בזמנה, ואח"כ חוזרים וקורין אותה עם ברכותיה, והטעם לפי שאינו מברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקרוא את שמע, אלא ברכות השבח הן, וגדולה מזו מצאתי להרשב"א בתשובה (ח"א סי' מ"ז ושי"ט), וזה לשונו הא דתנן (שם) היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיוון לבו יצא, מסתברא דחוזר ואומר ברכות בפני עצמן, ואע"פ שאינו קורא ק"ש

את כולה בברכותיה וכו', והקורא שמע ונאנס בשינה, אין מקיצין אותו אלא שיקרא פסוק ראשון וכו', ונראה שלא נאמר כן אלא כשקרא שמע בברכותיה עם הציבור בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים.

קז. הרמב"ן. — הרא"ה לשיטתו, דלא יועיל מה שמכוון שלא לצאת. וא"כ גם הרמב"ן ס"ל כן. אולם עי' מש"כ במלחמות פ"ג דלא ברירא ליה, ודעתו יותר נוטה שם דמצוות צריכות כוונה. — לכן כתב דלא יאמר רק ההתחלה של שמע ישראל, או רק הסוף. — גם מדברי ר"ת המובא במגן אבות למאירי ענין י"א, נראה שאין לקרוא קריאת שמע בלי ברכות.

קח. הב"י לא הביא את המשך הדברים מאהל מועד, כנראה משום דס"ל דאין לסמוך על זה, ודעת הב"י נראה דיכוון לצאת, ויכול אח"כ לברך לכתחילה, כמו שנראה מהמשך דבריו.

קט. ראה משנ"ב שם ס"ק ל"א שכתב לפרש: משום דלפעמים שוהין הציבור עם קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה, לכן יאמרו בכל פעם בשכמל"ו, דבלא ברוך שכמל"ו לא נראה כקורא ק"ש רק כסיפור דברים.

קי. מנהגו היה לומר שמע ישראל ולא יותר. ראה שערי רחמים בדיוקים בנוסחי התפילה והברכות.

י"ז כתב בשם שבלי הלקט סימן ו', דעיקרו נתקן משום דורו של שמד, וזהו שאמר ירא שמים ^{אוצר החכמה} בסתר, וזהו שאמר ואומרים שמע ישראל כו', כי גזרו שלא לקרוא קריאת שמע, ולכן אומרים ג"כ אתה הוא ומקדש את שמך ברבים.

^{אוצר החכמה}

(גם) ^{אוצר החכמה} לענין שמע ישראל בקדושת מוסף, שאנו אומרים לאחר קריאת שמע עם ברכותיה, מצינו מחלוקת בין הגאונים, כי בספר העיתים סימן ק"צ כתב, דהטעם דתקנו רבנן לאוסופי בקדושה דמוסף שמע ישראל, שהיא תחלת ק"ש וסוף הפרשה וכו', מפני שנגזרה גזרה ^{אוצר החכמה} על שונאי ישראל שלא לקרות ק"ש כל עיקר, היה אומר אותה ש"צ בהבלעה בעמידה בכל תפלה דשחרית בין בחול בין בשבת, וכיון שבטלה הגזרה והיו פורסין על שמע כתקנה ^{אוצר החכמה} ומתפללין בקשו לסלקה כל עיקר, שהרי חזרה ק"ש למקומה, ודקדקו חכמים שבאותה דור וקבעו אותה במוסף שאין בה ק"ש מפני שני דברים, אחת, לפי שאין בתפלת המוספין ק"ש כמו בשחרית, ותקנו שישלשו אף במוסף כדרך שישלשו הקדושה כקדושה דסדרא, ועוד עיקר התקנה כדי שיתפרסם הנס לדורות והאיך נתבטל השמד, והכי נמי כתב מר שר שלום גאון. – וכן הוא בקדושת מוסף בסידורו של רב עמרם גאון. – מאידך בגאניקה ח"ב דף נ' מובא: אמר בר יהודאי

ז"ל, שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו שמע ולא יתפללו, והיו מניחין אותן ליכנס שחרית בשביל לומר ולומר מעמדות, והיו אומרים בשחרית מעמד וקדוש, ושמע במוסף, והיו עושים דברים הללו באונס, ועכשיו שכילה הקב"ה מלכות אדום וביטל גזרותיה ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה ^{אוצר החכמה} ולקרוא שמע ולהתפלל, אסור לומר אלא דבר דבור במקומו וכתיקון חכמים במקומו ובזמנו וכו', וקריאת שמע במקומו, וכל ברכה וברכה ודבר ודבר כתיקון חז"ל במקומו ובזמנו, ולא תיקנו חז"ל להזכיר דבר אחד שתי פעמים, שכך שנו חז"ל [בברכות דף ל"ג ע"ב] כל הקורא קריאת שמע וכופלה, הרי זה מגונה וכו', ולא תיקנו חז"ל לקרוא שמע אלא שחרית וערבית בלבד. – אבל אין ברור שם עד היכן הוא דברי רב יהודא גאון, ומה דברי תלמידו. – גם ראה לעיל הערה ק"א, שיש בזה מחלוקת בין הפוסקים, אם מותר לקרוא שמע שתי פעמים.)

ל

תנאי בקריאת שמע

בהגהות רעק"א סימן מ"ו כתב: לענ"ד בירא שהציבור יעבור זמן קריאת שמע יכוון בדרך תנאי, אם הציבור יעבור יהא יוצא

ושונה הלכות שם דין כ"ז, שלא לומר רק שמע ישראל ולא יותר, או לומר ה' אלוקינו ה' אחד, ולא שמע ישראל. ובמעשה רב כתב דאינו אומר ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל קודם ישתבח. כנראה שג"כ חשש לדעת הרא"ה דאינו מועיל כוונה הפוכה.

ראה בביאור הלכה שם ד"ה כי לפעמים, [בשם שו"ת פרי יצחק (בלאזער) סוס"י א'] דמסתפק בדעת הגר"א דס"ל דאינו כדאי לצאת בלא ברכות, כאשר רואה שהציבור יעברו זמן ק"ש אם יותר טוב שיכוון לצאת כדי שלא ישאר בלא ק"ש, וכמ"ש הב"ח והמ"א ושאר אחרונים, או אפשר שסובר דאפילו בזה

שו"ת הברי והשמא

פמ

וגם האריך בדין מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי. ובספרו כלילות שמואל כלל ברירה אות כ"ה, נראה דמסקנתו דלא נפיק מחשש ברירה.

אם בעינן תנאי כפול – בסידור אישי ישראל (הגר"א) בדיני קריאת שמע הלכה ז' דף צ"ו, כתב שם בסוגריים בשם הגאון מוהרי"ס [רבי ישראל סלנטר] וצ"ל דבעינן דיני תנאי, דהיינו תנאי כפול והן קודם ללאו. מאידך בדרך אמונה הלכות תרומות פרק ד' הלכה י"ח כתב שפעם שאל את החזו"א על זה וענה לו, דאין צריך להתנות על פי משפטי התנאים, אבל חשש לתנאי משום ברירה.

לא

כאשר יתפלל אח"כ בזמן שיש מחלוקת הפוסקים אם עדיין תוך זמן קר"ש – בשו"ת ציץ אליעזר חלק ז' סימן ד' אות ד', דן באופן שמתפלל שחרית עם הציבור בזמן שיש מחלוקת בין הפוסקים

בזה, ואם לא יעבור לא יצא בזה, כמו שכתב הב"י בסימן תפ"ט בשם אבודרהם לענין ספירת עומר [קיא].

בשו"ת שאילות שמואל סימן ד' וה', ומנבא דבריו בקיצור בפ"ת ובארחות חיים ¹²³⁴⁵⁶⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷ שם, כתב דנהגו לקרות קריאת שמע כל שלש הפרשיות ומכוונים בתנאי אם יעברו זמן ק"ש יצאו בזה, הנה למה דקיי"ל דמצוות צריכות כוונה, יש לעיין דנגעו בדין ברירה, דע"כ נימא כשעובר זמן ק"ש אח"כ יהי' נכור הדבר למפרע דיוצא בק"ש זו, ובשל תורה אמרינן אין ברירה, ואם נימא בדבר שבידו לא שייך ברירה וכו', וכאן נמי בידו שלא לעבור זמן ק"ש, מ"מ הציבור אינו בידו, לכן אפשר דיש בזה מדין ברירה, ולהכ"מ בפ"א מהלכות ק"ש שהביא המג"א בסימן נ"ח ס"ק ז' דמן התורה זמן ק"ש כל היום ורק מדרבנן הוא עד ג', י"ל דק"ש דמה"ת יוצא אח"כ [קיב], ובדרבנן יש ברירה. – ואח"כ דן לומר בדבר שעיקרו מן התורה, דינו כמצוה דאורייתא דאין ברירה, והאריך בדבר והראה מקום לכאן ולכאן [קיג],

יותר טוב שיקרא ק"ש בזמנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפילה ויתפלל ביחודי, ממה שיקרא בלא ברכות ולהתפלל אח"כ עם הציבור.

קיא. אולם עיין להלן באות מ"ז בפירוש האבודרהם, שיש מפרשים דברי האבודרהם בדרך אחרת. – עוד כתב שם בהגהות רעק"א שצריך להניח תפילין, שלא יהיה כמעיד עדות שקר בעצמו, ושכן כתב בספר תוספות שבת בתחלת ספרו. וראה בספר מאסף לכל המחנות סימן כ"ה ס"ק ל"א שהאריך בזה, והביא מהרבה פוסקים להתיר לקרוא שמע בלא תפילין, אם דעתו אח"כ להניח תפילין.

קיב. בבירור הלכה סימן נ"ח אות כ"ב הקשה על דבריו, דכיון שעושה תנאי לגבי עצם מצות קריאת שמע דאורייתא, באיזו קריאה יוצא ידי חובה אם בראשונה או בשניה, הוי ברירה בדאורייתא, וקימא לן דבדאורייתא אין ברירה. – אולם זה לא קשה, דהרי אפילו אין ברירה ממה נפשך יצא מה"ת, דלאח"כ כאשר יקרא קריאת שמע עם ברכותיה, יכוון לצאת ידי קריאת שמע מה"ת בלי כל תנאים, ומסתבר דמה שעשה תנאי לפני כן, לא יסתור המצוה שעושה עכשיו ללא כל תנאי, לכן אף אם יקרא לאחר זמנו של דרבנן יצא מה"ת.

קיג. בפתחי תשובה וכו' בארחות חיים הבינו שמסקנתו היא שיש בזה חשש של ברירה.

תנאי לכוונה במצוות, וברכה והידור לאחר שיצא

בברכות הציבור בתור שומע כעונה במקרה שאח"כ ישכח מלקרות את שמע בעונתה, ונשמע איפוא גם מדברי גדול הראשונים הראב"ד ז"ל שסבר נמי בפשיטות דמהני כוונה על תנאי^[קיד], וכמו"כ גם דלא שייך בזה חששא דברירה, דאחרת הרי לא היה נמלט בהנהגתו זאת מספק דאולי לא יצא ידי הברכות, או אולי הברכות שבירך אח"כ בעונתה המה לבטלה ח"ו.

רבינו יונה על הרי"ף ריש ברכות ד"ה אלא, כתב, דבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל, ולא יכוון לצאת ידי חובת ק"ש באותה הקריאה, אלא לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות, ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יציאת הכוכבים יקרא אותה ויתכוון לצאת בה ידי חובה, ויקרא אותה כולה במורא ובכוונת הלב, ואם לא ירצה לקרות אלא השתי פרשיות בלבד סגי ליה בהכי. — כתב על זה הפרי מגדים במשב"ז סימן רל"ה ס"ק ב', ואיני יודע כוונה זו מה מגרע, ואין מזקת כלום, ויתנה אם זמנה כמאן דאמר זמנה קודם צאת הכוכבים טוב, ואם לאו אקרא אח"כ בזמנה ולית כאן שני תמידין. — קיצר כדרכו, וכוונתו, דהיה קשה לו למה לא יכול לכוון לצאת מתחילה, דמה מגרעת הכוונה, דלכאורה אינה מזקת כלום, אלא דמצינו דהמתפלל שתי פעמים הוי כמקריב שני תמידין של שחרית שהוא עובר משום בל תוסיף, כמבואר באות ל"ד, ועיין

אם עדיין זמן קריאת שמע, לכן רוצה לקרוא שמע לפני התפילה ולהתנות דאם ההלכה כסוברים שבשעת תפילתו עבר זמן קריאת שמע יוצא עכשיו, ואם ההלכה כפוסקים שעדיין בתוך זמן קריאת שמע, אינו רוצה לצאת עכשיו, והאריך הרבה בדין ברירה^{אחרת} ובעוד פרטים, וגם הביא דברי הפוסקים בזה, ושם באות ט"ז הביא משבלי הלקט סימן מ"ח בשם הראב"ד, וז"ל הראב"ד: בקריאת שמע של ערבית אני נוהג שאני עונה אמן אחר ברכת המעריב ערבים ואהבת עולם וקורא שמע עם הציבור כקורא בתורה ועל אמת ואמונה אני עונה אמן ומתפלל בציבור, וכשמגיע זמן צאת הכוכבים אני קורא את שמע בברכותיה ואיני משגיח לסמיכת גאולה לתפילה, [ראה בתשובות הגאונים (ליק) סימן ע"ח, דרבנן דארץ ישראל הכי עבדין מצלו של ערבית, ובתר הכי לזמן ק"ש קרו, ולא אכפת להו למסמך גאולה לתפילה בערבית]. ומה שאני עונה אמן עם הציבור בברכות כי ירא אני משכחה, ואם חס ושלום אשכח מלקרות את שמע בעונתה אהיה כאחד מן הציבור אע"פ שהן [כנראה צ"ל שאין] קורין את שמע בעונתה, מתפלל אני עמהם דתפילה עם הציבור טפי עדיפא, ובית הכנסת מקום תפילה היא והתפילה קרויה מנחה טהורה עכ"ל הראב"ד, וברור דכוונת הראב"ד בהנהגתו זו לענות אמן לברכות ק"ש של הציבור הוא כדי שעי"ז יתן לבו לצאת

קיד. זה אחד מן המקומות שחלק מן הפוסקים פירשו את דברי הקדמונים שאיירי בתנאי, אע"פ שבדבריהם לא הזכירו להדיא תנאי; רבינו יונה לענין קריאת שמע המובא להלן כאן, הטור לענין תפילין רש"י ור"ת, מבואר באות י"ג, האבודרהם בספירה, מבואר באות מ"ז, בתקיעות, מבואר באות נ"ג, ולענין ישן בשמיני מבואר באותיות ח-ט. ועיין להלן אות ל"ד לענין תפילה ששם אמנם נזכר ברשב"א שמתפלל ומתנה.

הבחירה למאירי מסכת ראש השנה דף ל"ד ע"א: ואילו קראה שלא בברכות יוצר ואהבת עולם צריך לברך עליה, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על קריאת שמע, כדרך שכתבו קצת גאונים בקריאת שמע שעל מטתו – לפי דבריו הקורא קריאת שמע לפני התפילה צריך לברך אקב"ו על קריאת שמע, כדרך שאנו מברכים בתקיעות דמיושב.

לענין קריאת שמע על המטה דעתו שאין לברך, כיון שכבר יצא בערבית אף שהתפלל בבין השמשות, וז"ל בברכות דף ב' ע"א: אנו נוהגין לקרותה בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים משקיעת החמה ואילך ואין אנו חוזרים אותה בברכותיה משעת צאת הכוכבים, ואין לסמוך על ק"ש שעל מטתנו שהרי אין קורין בה אלא פרק אחד ושלא בברכה, ואע"פ שקצת גאונים מצריכים בה ברכה מטעם זה, ר"ל אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע, בטלה דעתם אצל רוב המפרשים, אלא ששם אנו סומכין בזה שעונתה משתקע החמה. – משמע שדעתו דאם לא יצא עדיין צריך לברך אקב"ו וגו'.

כתב הרא"ש ריש ברכות סימן א': כתב הריב"א והרי"ף גיאת ז"ל וכן כתב רב עמרם ז"ל [נ"א ומחמת זה כתב] שצריך לברך אקב"ו על קריאת שמע כשהוא קורא לפני מטתו, מתוך דבריהם משמע שאדם יוצא ידי חובתו מתוך אותה קריאה [קטו], ולא

לעיל הערה ק"א, לכן צריך שלא יכוון לצאת, לכן כתב הפמ"ג שיקרא דרך תנאי. – גם בשו"ת שאילות שמואל סימן ה', האריך בדבר אם ליתא בכה"ג משום איסור כל תוסיף, דהא קי"ל דאיסור כל תוסיף בזמנו לא בעי כוונה, ושלא בזמנו בעי כוונה [קטו].

לב

ברכת אשר קדשנו במצוותיו וצונו על קריאת שמע

כתב המאירי ברכות דף י"א ע"ב, שאין ברכות אלו [ברכות אהבת עולם וכו'] כדין שאר ברכות המצוות שאומר אשר קדשנו וכו' וצונו וכו', שאם לא קיים את המצוה תהא הברכה לבטלה, אלא ברכות אלו עיקרן לעצמן נתקנו ראשונה למציאות היום והאור, ושניה לחיוב תורה אלא שמאחר שנתקנו יסודם לפני שמע, והפקיעו בהם מלברך אשר קדשנו וכו' וצונו לקרוא את שמע, ומ"מ מי שלא ידע הברכות וידע את שמע מברך לפני קריאתה אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע, והרי הן כברכות מלכיות זכרונות שופרות שהן ברכות לעצמן ואין מעכבות את התקיעות ולא התקיעות מעכבות אותן אלא שאחר שנתקנו יסודו עליהן ברכת שופר כל אחת לסימן אחד, ומי שאינו יודע לברך ובא לתקוע מברך אשר קדשנו וכו' לשמוע קול שופר. וכ"כ בבית

קטו. לדעת הכסף משנה בפ"א מהלכות ק"ש שמן התורה זמן קריאת שמע בכל היום, א"כ ממה נפשך הוי בזמנה.

קטו. בחלק מן הסידורים של רב עמרם גאון שלפנינו, ליתא זה, אלא כתב שהקורא קריאת שמע קודם צאת הכוכבים לא יצא ידי חובתו. לכן כנראה לא סדרו לענין ק"ש שעל המטה, כי לא כתב כן אלא למי שקורא אותה ביום, ויותר מזה כתב בסידורו, שתלמיד חכם כיון שכל היום עוסק בתורה ומשכים

נראה לר"ת ז"ל שהרי ק"ש שעל מטתו אין
אנו קורין כי אם פרשה ראשונה ושלא
בברכותיה, ובבית הכנסת אנו קורין אותה
כולה בברכותיה בלא זמנה וכו'. ועי' בדברי
רבינו יונה שם.

בטור סימן רל"ה כתב, מה שאנו קורין
אותה בבית הכנסת, אין אנו יוצאין בה אלא
במה שאנו קורין אותה לפני מטתנו וכו',
וכן כתב רב עמרם, ומחמת זה צריך לברך
עליה, בא"י אמ"ה אקב"ו על ק"ש. —
ברשב"א בחידושו לריש ברכות הביא
דעת רש"י, הראב"ד והרב רבי יצחק אבן
גיא ומהרבה מן הגאונים ז"ל, דמה שקורין
בבית הכנסת מבעוד יום אין יוצאין בו רק
בק"ש שעל המטה, ועל זה כתב: "כתבו
בתוס' דלפ"ז צריך לברך על ק"ש שעל
מטתו לקרות את שמע, וכן כתב רב עמרם
וה"ר יצחק ב"ר אשר ז"ל" [ק"ת]. לכן האריך
שם ומסיק דיוצאין במה שקורין בבית
הכנסת.

בשו"ת הרשב"ש סימן קע"ד לאחר
שכירר שאין לברך ברכת אקב"ו וכו' לפני
קריאת שמע שעל המטה, כתב, וז"ל: מ"מ
מי שקרא ק"ש בברכותיה קודם צאת
הכוכבים כמנהג מקצת מקומות, וכדאיתא

בירושלמי שצריך לחזור ולקרות ק"ש אחר
צאת הכוכבים מדאורייתא, לפי שאותה
קריאה שקודם צאת הכוכבים אינה פוטרתו,
בזה כתבו הגאונים ז"ל ובעלי התוספות
וקצת האחרונים ז"ל שצריך לברך לקרוא
את שמע, אבל ר"ת ז"ל כתב שאין צריך,
וטרח להעמיד בה טעם למה אין צריך, וגם
המפרשים ז"ל וא"א מורינו הרב ז"ל
בשטתו כתב בזה הרבה, וגם בספר אורח
חיים כתב כל הדעות, ולא ראיתי בזה טעם
נכון, ומיהו א"א מורינו הרב ז"ל כתב כיון
שעיקר קריאתה של ק"ש לא נתקן בה ברכה
אין צריך לברך על זו, ולי נראה שאין
להזכיר מטבע זה מציאות בגמרתו ואף
לפי הירושלמי שלא נזכר בשום מקום
בגמרא רמז למנהגנו לקרותה קודם צאת
הכוכבים, ואחר שלא נזכר בגמרא, אין
יתקנו מטבע לשאינו מצוי לקרוא קודם צאת
הכוכבים וכו', מ"מ היה נראה שאע"פ שלא
נזכר מטבע קריאה זו ראוייה היא לברכה,
מ"מ כיון שקצת מקומות אומרים שצריך
לברך ומקצת אומרים אין צריך לברך, טוב
הוא לקרותה בלא ברכות שברכות אין
מעכבות, וכלל גדול אמרו בירושלמי שכל
הלכה שהיא רופפת בידך ראה איך הציבור

ומעריב אין צריך לקרות ק"ש על מטתו, ומזיקין בדילין הימנו [עיין ברכות דף ד' ע"ב]. בחלק מן
הסידורים כתוב, וקודם קריאתה יברך לקבל עליו מלכות שמים שלמה. ועיין שם בפירוש מגן אלף
שהאריך בזה הרבה, ופירש דבריו, דודאי אילו הוה קרי ק"ש בעונתה בצאה"כ היה מברך עליה ברכת
ק"ש אהבת עולם, והיה מפטר בכך דסגי בהכי, ולא היה צריך לברך אקב"ו לקרות ק"ש.

ק"ז. לפנינו בתוס' כתבו, דהיה צריך לברך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה.

ק"ח. כתב באוצר שדי חמד למסכת שבת דף קל"ג ע"ב, דודאי לא יצאה מצות ק"ש מכלל שאר מצוות
שלא לברך עליה, אלא דברכות גם לק"ש נתקנו, כדפרישית, וכ"ש לפי מה שכתב בחדושי הרשב"א ריש
ברכות, בשם ר"ע גאון והתוס' והריצב"א ז"ל, דהמקדים לקרוא ק"ש שלא בעונתה עם הציבור, צריך
לברך בקריאת שמע שעל המטה, אקב"ו וכו'. — גם בנר של שבת לא מצינו בחז"ל שמברכים עליו,
אע"כ כתבו הפוסקים לברך.

שו"ת הברי והשמא

שאינן לברכה זו שרש ועיקר, אלא עיקר דברי רבנו תם הוא שכבר יצא בקריאת שמע שבבית הכנסת אף שמתפללים מבעוד יום. ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סימן מ"ז, ס"ט, ושי"ט. – גם בתשובת רבינו תם הארוכה המובאה במגן אבות למאירי ענין י"א, לא הזכיר לתמוה על דברי הגאונים ולומר שאין לברכה זו שורש. וכן בראבי"ה מובא ג"כ תשובה זו בשינוי לשון. וכן נראה מכל הראשונים שהביאו את דברי רבינו תם, עיין בהגהות מיימוניות פ"ז מהלכות תפילה אות א', תשב"ץ קטן סימן ר"ס, וספר על הכל סימן י"ח. – ואפשר שגם תמיהת הארחות חיים היא רק כאשר כבר יצא ידי חובתו.

בתשובת רבינו האי גאון (בשערי תשובה סימן ג"ז), איתא: "וששאלתם שיש בבני הדור מי שמברך קודם שיקרא ק"ש על מטתו הכי, בא"י אמ"ה אקב"ו על קריאת שמע ולהמליכו באהבה, ואנן חזי לן דהא ברכה זו אינו מטבע הברכות, והמברכה הרי הוא מברך ברכה שאינה צריכה ומוציא שם שמים לבטלה, מפני שק"ש על מטתו רשות היא, כדאמרינן [ברכות דף ה' ע"א] שאם ת"ח הוא אינו צריך, אלמא לאו מצוה היא, ועוד מברך מצפרא אהבה רבה, ואמרינן שכבר נפטר באהבה רבה, הילכך האי ברכה ליתא כל עיקר." וראה שם בא"י חיים.

נוהגים ונהג כמותם, הילכך כיון שנהגו שלא לברך אין להוסיף בברכות. – ועיין מש"כ בזה בשו"ת פרי יצחק (בלאזער) סימן א' הנ"ל.

ל

אור"ח 1234567

מטעם קבלת עול מלכות שמים – ויש מן הראשונים שהביאו מן הגאונים הנ"ל לברך בק"ש שעל המטה, ברכה קצרה של אקב"ו וגו', כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים. ראה כל בו סימן כ"ט [ק"ט], ואבודרהם סדר קריאת שמע לפני המטה.

זה לשון הארחות חיים דין ק"ש למטתו הלכה א': "יש מי שכותב לפני קריאה זו של שמע מברך בא"י אמ"ה אקב"ו לקרות את שמע, כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה להמליכו עליו בלבב שלם, וכ"כ הרשב"א בשם בעל התוספות ור' עמרם ור"י בר אשר ז"ל, וגם הביא מה שכתב ר"ת ז"ל שאין לברכה זו שרש ועיקר [ק"ט] כלל וחשש לברכה לבטלה, דאם איתא להאי ברכה הוה לן למימרא בעיקר קריאה דשחרית וערבית עכ"ל, והוא [הרשב"א] ז"ל לא פסק כאחד מהם, אלא שהביא שתי הלשונות."

לפנינו בחדושי הרשב"א ריש ברכות מובא לעיל, ישנם כלל הדברים, אלא שלא כתב הטעם כדי לקבל עליו עול מלכות שמים, וכן לא נזכר בדברי ר"ת שהביא,

ק"ט. שם הביא דין זה מן הרמב"ם שלפני קריאה זו של שמע, מברך וכו'.

קכ. כן הקשה ברבינו יונה ריש ברכות, "ואומר מורי הרב שאין זה נכון שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום." – כתב במגן האלף על סדר רב עמרם גאון, דהתוס' והרא"ש השמיטו להך קושיא, דהש"ס לא הוצרך להזכיר ברכה זו, דהוא דבר פשוט שעל כל מצוה דאורייתא או דרבנן מחויב לברך ברכה הראויה לאותה מצוה.

לד

מפרשים שהמחלוקת ביניהם היא אם מותר להתפלל [קכב]. ב. יש מפרשים שהמחלוקת ביניהם היא אם מחוייב להתפלל [קכג]. ג. יש מפרשים שאין חולקין, אלא שניהם סוברים שאינו מחוייב, אלא אם רוצה יכול להתפלל [קכד].

לפני שנביא דברי הראשונים בזה, נביא את דברי הלבוש שמסכם ומסביר הלכה זו. וזה לשונו באו"ח סימן ק"ז סעיף א'-ג': קיי"ל שתפילות כנגד תמידין תקנום, ובתמידים כבר למדו חז"ל [קכה] שלא היו

תנאי בכוונת התפילה, אם לנדבה או לחובה, [קכא] — הידור לאחר שיצא בתפילה

הקדמה — במסכת ברכות דף כ"א ע"א איתא, אמר רבי אלעזר ספק התפלל ספק לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל, ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ופירש רש"י בפסחים דף נ"ד ע"ב, דאין בתפילה יתירה משום ברכה לבטלה. — א. יש

קכא. אין תנאי זה דומה לתנאי שלא לצאת. — כוונה שלא לצאת גרידא בלא שיכוון לנדבה אי אפשר בתפילה, דהוי כתפילה לבטלה. — אעפ"כ יש כמה דברים שהם דומים זה לזה, ואולי אפשר ללמוד ממנו גם לענין כוונה שלא לצאת, המבואר באות ט' לענין בל תוסיף. — גם יש חילוק בתנאי אם הוא להבא או על לשעבר, כמובא לעיל הערה מ"ב, לפי זה יש לחלק בין ספק אם התפלל כבר, דבזה אין שאלה של ברירה, אבל בספק אם יהי' לו תשעה עונים, יש בזה שאלה של ברירה.

קכב. רבינו האי מובא בשערי תשובה סימו נ"ו, רבינו יונה, רשב"א והרא"ש.

קכג. דעת הראב"ד מובא ברשב"א.

קכד. דעת רבינו יונה על הרי"ף בסוגיין.

קכה. המדפיסים ציינו לברכות דף כ"א ע"א, אולם שם בגמרא ליתא. — בזבחים דף י"א ע"ב דרשינן, אחד בבקר ולא שנים בבקר, אלא דשם עיקר הדרשה שלא יקריב את תמיד של בין הערבים בבוקר, וכדאיתא בפסיקתא רבתי קרוב לסוף פרשה ט"ז: "שנים ליום ולא שנים בבת אחת, אלא אחד בשחרית ואת הכבש השני תעשה בין הערבים". אבל כן הוא בספרי פרשת פנחס: את הכבש אחד, שלא להוסיף ושלא לגרוע. — וכן כתב רבינו חננאל בברכות שם, דכשם שאין מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יקריב עובר משום בל תוסיף, כך אין אדם מתפלל יותר משתי תפלות ביום ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף. וכ"כ גם הרי"ף שם, דקיי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, לפיכך אם שכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפילו באמצע ברכה, שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף. — בהעמק שאלה שאלתא מ"ו לאחר שהביא דברי הרי"ף הנ"ל, כתב, דאף דבמקיים מצוה באותו יום לא שייך בל תוסיף, כמו שכתבו התוס' בראש השנה דף ט"ז ע"ב ד"ה ותוקעים ומריעין, ובדף כ"ח ע"ב ד"ה ומנא, שתוקעין וחורין ותוקעין או שנוטלין לולב כמה פעמים, שאני הכא דאסור להקריב שני תמידין כדאיתא בזבחים (שם), וגם דמי למביא חולין בעזרה, ומשו"ה עובר משום בל תוסיף ג"כ. — גם בספר אלה המצות כלל ד' סימן ד' כתב, הקשה שכתבו הרי"ף והרא"ש והרשב"א בברכות (דף כ"א ע"א) דאם מתפלל שתי פעמים של שחרית על דעתא דחובה הוי כמו שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר על בל תוסיף, הא זה הוי ממש כעושה מצוה אחת שתי פעמים, ונראה משום דבספרי פרשת פנחס איתא את הכבש אחד, אחד למה נאמר, לפי שהוא אומר ואמרת להם זה, וזה אשר תעשה על המזבח, שומע אני יקריב ד', ת"ל את הכבש אחד שלא להוסיף ושלא לגרוע. — עוד כתב שם, דהיכא דהתורה נתנה מניין ומספר

תהא לנדבתו, ואין צריך לחדש בה שום דבר, שאין לך חידוש גדול מזה שמתפלל על הספק, ויכול להיות שכולה הוא מחוייב דשמא לא התפלל כבר, ואף על גב דבשאר מילי בספיקא דרבנן אזלינן לקולא, בתפילה דרחמי אזלינן לחומרא, ויכול לחזור ולהתפלל, דהלואי שיתפלל אדם ויבקש רחמים כל היום כולו [ברכות דף כ"א ע"א], ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ומתפלל זו לשם חובתו, ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפילו באמצע ברכה אפילו יכול לחדש בה דבר, שאם יגמור אותה אדעתא דחובה הוי כמקריב ב' תמידין, ואם יגמור אותה אדעתא דנדבה הוי ליה חציה בחובה וחציה בנדבה, וזה אין שייך לא בקרבן חובה ולא בקרבן נדבה אבל אם התנה תחלה אפילו אם נזכר בתוך התפילה שהתפלל, גומר לשם נדבה ומחדש בה דבר משם והלאה והוי כולה נדבה. במה דברים

יכולין להקריב שני תמידין של שחרית או שני תמידין של ערבית ביום אחד, דהוי להו עובר משום ^{אסור חכמתו}בל תוסיף, לפיכך בתפלות שתקנו כנגדם ג"כ הוי דינא הכי, מי שברי לו שהתפלל כבר אסור לו לחזור ולהתפלל פעם ^{אסור חכמתו}שנית לשם חובת תפילה, דהוי כמקריב שני תמידין לשם חובה שאסור משום בל תוסיף, ואם רוצה להתפלל התפילה השנייה בתורת נדבה הרשות בידו, דכמו שהיחיד מתנדב קרבן נדבה כך יכול להתפלל תפלת נדבה ואין צריך לחדש בה שום דבר, ויש אומרים שגם כשיתפלל התפילה השנייה בנדבה לא יתפלל אותה אם לא יחדש בה דבר, כדי שתהא תפלתו תחנונים, ויהא ניכר מתוכו שאינו מתפלל אותה לשם חובה, דלחובה אין דרך להוסיף בה כלום דבלאו הכי היא כולה תחנונים, אם הוא מסופק אם התפלל אם לא, חוזר ומתפלל ^{אסור חכמתו}[קביל], ומתנה אם לא התפלל תהא זו לחובתו, ואם התפלל

קבוע בזה אין לעשות המצוה פעמיים, דהוא מבטל את המספר, ואי אפשר להכיר אם כופל המצוה או אם מוסיף. — כמו שכתב הריקאנטי סימן קע"א, דפירשו בתוספות פרק ראווה בית דין, דדבר שאין המניין מפורש בתורה בהדיא כגון ערבי נחל ותקיעת שופר ליכא בל תוסיף, אבל ברכת כהנים אם מוסיף ברכה אחת משלו איכא בל תוסיף, דהג' מפורשת בתורה. — כאן נמי כתוב: שני יום עלה תמיד. — וראה בשו"ת בית יצחק חלק או"ח סי' י"ב אות י"א שתירץ, דדעת הרי"ף כדעת הרמב"ם בספר המצוות [עי' בחינת סוף מצוה ת"א], דשני התמידין הם מצוה אחת, ולכן אסור להוסיף על המנין. — גם מלשון הראב"ד בפרק א' מהלכות תפלה הלכה י' משמע כן שכתב, שציבור אין מתפללין נדבה מפני שנראין כמקריבין שלשה תמידין ביום. ומובא באבודרהם בהלכות תפילה. עיין בפירוש הרשב"ץ לברכות דף כ"א ע"א ד"ה ומפרשי, מה שהביא מדברי הראב"ד. — אבל מצינו בתוס' חגיגה דף ז' ע"א ד"ה רבי יוחנן, דגם בעולת ראייה, דכיון דכבר נפיק, לא מקבלינן מיניה טפי בו ביום, משום בל תוסיף.

יש פוסקים שלדעתם תפילות אינן דומים לתמידין, ולכן כתבו טעמים אחרים לחלק בין תפילות שאסור להוסיף לבין שאר מצוות שמותר בהן להוסיף, ודבריהם מובאים להלן בפנים. וראה גם לעיל הערה ק"א דיון דומה לענין קריאת שמע. — עיין בחסדי דוד על התוספתא מנחות פרק ז' הלכה א', דלכו"ע אין תשלומין לתמידין, שאם לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו שנים בין הערבים, ולא דמי לתפלה אע"ג דתפלות כנגד תמידין תקנום.

קבו. בחיי אדם כלל כ"ז הלכה י"ז כתב, דבזמן הזה אסור להתפלל נדבה, שהרוצה להתפלל בנדבה צריך שיהי' מכיר את עצמו וזריז וזהיר ואמיד בדעתו שיכול לכוון בתפלתו מראש ועד סוף, וידוע שבזמן הזה אפילו אחד מאלף לא ימצא, לפי זה גם בספק אסור לחזור ולהתפלל, דאי אפשר לו להתנות.

נינהו, והלואי שיתפלל ויבקש רחמים כל היום כולו, ומיהו מתפלל ומתנה [קבט] אם לא נתפלל זו לחובתו ואם נתפלל תהא לנדבתו. וכן מובא דברי הרשב"א בב"י להתפלל אותה בין ביחיד בין בציבור. ¹²³⁴⁵⁶⁷או"ח סימן ק"ז.

אמורים ביחיד המתפלל, אבל הציבור אין מתפללים שום תפילה בנדבה כלל, שלא מצינו קרבן ציבור שבא בנדבה, מ"מ ביחיד כשמתפלל הנדבה ומחדש בה דבר, יכול להתפלל אותה בין ביחיד בין בציבור.

מיהו בתשובותיו ח"א סימן צ"א דן ג"כ בשאלה זו, ולא הזכיר שם שצריך להתנות. וכן כל הראשונים שדנו בסוגיא זו לא הזכירו שיתנה. וזה לשון המחבר שם סעיף א': אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל ואינו צריך לחדש שום דבר; אבל אם ברי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש. — אבל במגן אברהם סימן ק"ז

תנאי בתפילה, כאשר מסתפק אם התפלל ^{אוצר החכמה} כב"ח כתב הרשב"א בחידושו לברכות דף כ"א ע"א: דהא דאמר רבי אלעזר ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, פי' גאון ז"ל אינו רשאי [קכז] לחזור ולהתפלל, ¹²³⁴⁵⁶⁷דדילמא כבר התפלל ואיכא משום בל תוסיף [קכח], ורבי יוחנן אמר אם רצה חוזר ומתפלל דתפילה רחמי

קכז. דעת הגאון דהמחלוקת היא אם רשאי או לאו, דמעיקר הדין כיון שמסופק והוי ספק דרבנן אין צריך לחזור, אולם דעה אחרת איכא, כמובא ברשב"א שם בשם הראב"ד, שהמחלוקת היא אם מחוייב לחזור ולהתפלל, "דכיון דאילו רצה להתפלל כל היום כולו בדרך תחנונים איפשר והלואי, עכשיו שנסתפק חייב לחזור." — על מה שכתב הלבוש הנ"ל, דאף על גב דבשאר מילי בספיקא דרבנן אזלינן לקולא, בתפילה דרחמי אזלינן לחומרא, ויכול לחזור ולהתפלל, דהלואי שיתפלל אדם ויבקש רחמים כל היום כולו, חולק עליו העולת תמיד, וס"ל דתפילה היא דאורייתא, אולם באליה זוטא חיזק דברי הלבוש, דמן התורה סגי בפעם אחת אימת ומתי שירצה. וכן במג"א כתב דלא כעולת התמיד.

קכח. לדעת רבי אלעזר אפילו התנה תנאי לא יועיל, ואסור משום בל תוסיף, ומשמע דגם לרבי יוחנן הטעם דאין בו משום בל תוסיף הוא דתפילה רחמי. — הא דמותר ביו"ט שני משום דכך תיקנו חז"ל, וכמו שכתבו הראשונים "דכל שהוא על פי תקנת חכמים ז"ל אין בו משום בל תוסיף", ומובא דבריהם באות ח' ט'. ולענין קריאת שמע וקריאת פרשת התמיד שתי פעמים אם עובר על בל תוסיף, ראה לעיל הערה ק"ו. — בקרבן אם מועיל תנאי ראה להלן הערה פ"ג, דיש אומרים דבקרבן מועיל תנאי רק במקום דאי אפשר בלא"ה, ואפשר דגם הכי מועיל תנאי רק משום דלא אפשר באופן אחר.

קכט. לשון רבינו האי בשערי תשובה סימן נ"ו: דיכול למימר בדעתיה אי לא צלי הרי היא חובתו, ואי צלי תחנוני אינן, הילכך ולואי שיתפלל ושפיר דמי. — משמע במחשבתו ואין צריך לבטא בשפתיו. וכן משמע במאמר מרדכי בסימן ק"ח ס"ק י"ד שיחשוב בלבו שהיא נדבה, וכן בסימן קכ"ו אות ה' כתב, דעל צד היותר טוב יכוון לנדבה. ועיין לעיל בהערה ל"ד. — גם משמע מדבריו שאין המדובר בתנאי, רק מכוון לשם נדבה ולא לשם חובה. ואפשר שאין כוונתו לדברי רבינו האי אלא דעתו לפסוק כהר"ף שכתב דהלכתא כרבי יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ומפרשי רבנן דהני מילי ביחיד ואדעתא דרשות. — מיהו לא נראה מדברי הר"ף שחולק על רבינו האי אדרבה נראה שהולך בעקבותיו, לכן שניהם לדבר אחד נתכוונו. — בשו"ת גליא מסכת חלק או"ח סימן א' ד"ה א"כ מכל, כתב, דגם הרשב"א לא קאמר להתנות בפירוש כך, אלא שהרשב"א מפרש ואומר שזה התפלל על הספק ממילא דעתו על תנאי זה. — ועיין על זה לעיל בהערה מ"ז.

ס"ק א', הביא דברי הב"י בשם הרשב"א, דמתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי, ואם התפללתי תהא לנדבתי [קל].

החכמה

בשאלות שאילתא נ"ג כתב, דהילכתא כרבי יוחנן, וכי אמר רבי יוחנן בצלותא דרחמי ניהו דאי צלי והדר מצלי שפיר דמי, ושאר ברכות אי בריך לא שרי לי' למיהדר.

אוצר החכמה

תלתא ביומא, וקיימא לן כל היכי דפליגי רבנן אהדדי ותניא כחד מינייהו, הלכתא כוותי' ואפי' תלמיד בהדי רבי, ואם תאמר ה"מ תפילה של חובה אבל תפילה של רשות שרי, הא תפלת ערבית דהיא רשות ובהדיא קא חשיב תלתא, מכלל דלית לן לא חובה ולא רשות בר מהני תלת וכו', ש"מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא דקא עבר משום בל תוסיף, וה"מ בציבור דתפלת ציבור קיימא במקום תמידין דלית לן רשות לאוסופי, אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת המנחה כעין תחנונים אינו מפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה, ועוד זו השמועה דשמואל דאמר התפלל ביחיד ונכנס לביהכנ"ס ומצא ציבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפילה יתפלל, כלומר כיון שחידש דבר בתפילה שם הראשונה תחנונים. — ביאור דבריו יבוא בהמשך.

בתוס' ברכות דף כ"ט ע"א ד"ה מפני, כתבו טעם אחר שאסור להתפלל תפילה נוספת: דאמרינן (מגילה דף י"ח ע"א) מכאן ואילך אסור לספור בשבחו של מקום, כלומר להוסיף ברכות על אלו, ואפילו אם בא להתפלל שמנה עשרה עוד פעם אחרת אסור, שנראה כמוסיף על הברכות, והא דאמר לעיל (דף כ"א ע"א) ולואי שיתפלל אדם כל היום, היינו דוקא ספק התפלל,

דעת רבינו חננאל שם (מובא גם באור זרוע ^{החכמה} ח"א סימן צ"ד ובעוד ראשונים), דקיי"ל כרבי אלעזר דרבי יוחנן רביה לא פליג עלי' בהדיא, ^{החכמה} דאמר חוזר ומתפלל, אלא ולואי שיתפלל כל היום קאמר, מכלל שאם לא עשה לא עבר, וקבלנו מרבנותינו שהיו חכמים מוקמי להא דר' יוחנן בתפלת ערבית לבד וכו', וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יקריב עובר משום בל תוסיף, כך אין אדם מתפלל יותר משתי תפלות ביום ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף, ותפלת ערבית הא קיימא לן כרב דאמר רשות, ואף על גב דהוא רשות אשכחן דהוה מצלי לי', בדוד כתיב ערב ובוקר וצהרים וגו' ובדניאל כתיב זמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומצלי וגו'. ואפי' אי מוקמת להא דרבי יוחנן דפליג על רבי אלעזר, הא אשכחן תניא כוותי' דתניא יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין

קל. בדרכי משה ס"ק א' משמע דהעיקר כדברי הרא"ש והר"ר יונה ושכן משמע דעת מהרא"י בפסקיו סימן רמ"ו. — בעולת תמיד שם הביא דברי הרשב"א, וכתב דאע"פ שלא מצינו לשאר פוסקים שכתבו כן, מ"מ נכון הדבר לעשות כדבריו, משום דילמא כבר התפלל ואיכא משום בל תוסיף. — גם כל הראשונים האחרים שהביאו את דברי רבינו האי, הרא"ש ורבינו יונה לא הזכירו שיעשה תנאי, לכן צ"ל שהבינו מדבריו שאינו אלא על צד היותר טוב. — גם פוסקים אחרים שפסקו כרבי יוחנן בספק, הרי"ף, הלכות גדולות, רש"י, תוס', הרמב"ם ועוד, סתמו ולא פירשו שצריך להתנות. — בערוך השלחן הלכה י' תמה, דאם צריך להתנות, הי' ג"כ צריך לחדש בה דבר דאין נדבה בלא חידוש, וכתב, דאפשר דס"ל כהרי"ף והראב"ד דלא בעי חידוש, וצ"ע.

אבל ודאי אוקמינן לעיל שפוסק אפי' באמצע. וכן הוא בכלבו סימן י"א. – גם הריטב"א כתב בברכות שם, דאין הטעם משום דתפילות כנגד תמידין תקנום, אלא טעמא משום דאינו דרך כבוד להתפלל ולחזור ולהתפלל, שיבא אדם לדבר בכל שעה לפני מ"ה הקב"ה, אלא שעות שקבעו לו חכמים בלבד.

הב"ח כתב שם, דהכי קאמר ליה ר' יוחנן לר' אלעזר, הלואי שהיה מותר להתפלל כל היום כולו, אלא שאין אדם רשאי, כדילפינן בפרק אין עומדין (ברכות דף ל"א ע"א) מקרא, דקאמרינן יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש ע"י דניאל (ו' י"ד) וזמנין תלתא וגו', וא"כ הבו דלא לוסיף עלה, דדוקא בודאי התפלל אינו רשאי, אבל בספק התפלל רשאי להתפלל. – גם בפני יהושע כתב בדעת התוס' הנ"ל שם, דאף שכתבו התוספות בכמה דוכתי דמי שעושה מצוה אחת כמה פעמים לא שייך בל תוסיף, מיהו אפשר דשאני הכא כיון שמנין התפלות ילפינן מקרא דדוד ודניאל שהן שלש, משו"ה שפיר הוי כמוסיף. ועיין בדף ל"א ע"א מה שכתב בדעת התוס' ורבינו יונה, שהטעם בזה, משום דהוי כמוסיף על הסדר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. [ולסוברים דדמי לתמידין לא קשה קושיא זו, דבתמידין ילפינן מקראי דאסור להוסיף עליהן, ראה ע"ז לעיל בהערה קכ"ה]. – ראה להלן בדברי רבינו חננאל ורבינו יונה

בסוגיין מה שהעירו מהא דאמרינן דאין אדם רשאי להתפלל כל היום. – לפי דעת התוס', הריטב"א והב"ח אינו מועיל תנאי בזה. ועיין בהגהות הגר"א.

זה לשון הרמב"ם בהלכות תפילה פרק י' הלכה ו': מי שנסתפק לו אם התפלל אם לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל [קלא] אלא אם כן מתפלל תפילה זו על דעת שהיא נדבה, שאם רצה יחיד להתפלל כל היום תפלת נדבה יתפלל, מי שהיה עומד בתפילה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה, ואם היתה תפלת ערבית אינו פוסק שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה. – מדברי הרמב"ם נראה שצריך שיכוון דעתו על נדבה, ולא שיתנה תנאי.

בשליח ציבור שאינו יודע אם יש לו תשעה מכוונים ועונים – כתב המחבר בשו"ע או"ח סימן קכ"ד סעיף ד' כשש"צ חוזר התפילה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמן, ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה [קלב]. – המקור לכך הוא מתשובת הרא"ש כלל י"ד סימן י"ט, וכתב שם הרא"ש דאף לרבי יוחנן, דאמר ולואי שיתפלל אדם כל היום, הני מילי ספק התפלל ספק לא התפלל, אבל היכא דהתפלל כבר, אסור להתפלל שנית.

המשנ"ב בס"ק י"ט הביא משולחן שלמה [הלכה ג'] שיתנה הש"ץ בינו לבין

קלא. בדעת הרמב"ם כתב בדרכי משה אות א' דאין צריך לחזור ולהתפלל, ואם חזר צריך לחדש. בדמשק אליעזר על הגר"א כתב בסימן רל"ד אות א', דדעת הרמב"ם דאין צריך לחדש. ועיין בגליא מסכת חלק או"ח סימן א'. – ועיין בסוף אות זה.

קלב. מיהו כתב המג"א בסימן נ"ה ס"ק ח', דלא נהיגי הכי, ואפילו מי שמשיח ואינו שומע, מצטרף. וכ"כ המשנ"ב סימן קכ"ד ס"ק י"ט.

כי אז התפללו בלא סידורים, לכן גם הציבור מתפלל עמו, ואין יוצאים בזה, אבל לא נזכר שהתכוונו שלא לצאת, ואפשר שכך היתה תקנת חז"ל, ודעת חכמים היא שהציבור יוצא בתפילתם בלחש, אבל לא נזכר שם להדיא אם השליח ציבור יוצא בתפילתו בלחש, ומשמע שם קצת דבשליח ציבור אין מחלוקת ביניהם, וא"כ לכו"ע אין הש"ץ יוצא בתפילתו בלחש, שהרי אינו אלא מסדר תפילתו, ועיין בר"ה דף ל"ד ע"ב, ותוס' ברכות דף כ"ט ע"א ד"ה מפני. אולם בתפארת ישראל שם סוף ר"ה מבואר דהש"ץ יוצא ידי תפילה בלחש.

מדברי הרמב"ם בפ"ח מהלכות תפילה הלכה ד', משמע דיש הידור מצוה גם לאחר שיצא, שהרי הציבור יוצא בתפילתם בלחש, ואח"כ שומעים מן השליח ציבור לצאת ידי חובת תפילה בציבור, וכתב בדברי ירמיהו שם על הרמב"ם דאף שהתפללו כל אחד בפני עצמו צריך לשמוע עוד הפעם משליח ציבור, למען יהי תפילה בציבור. – אפשר דכיון שכך היה מעיקר התקנה, אין להביא ראיה מזה למקומות אחרים שמתחילה לא היתה התקנה כן. – ראה תשובת חת"ס באגרות סופרים סימן י"ד.

זמנו של תפילת נדבה – לכאורה אינו יכול להתנות על תפילתו בלחש שתהי' לנדבה, דמסתבר שדינו כתשלומין המובא

עצמו לפני חזרת התפילה שאם לא יענו תשעה אמן אחריו ויכוונו לברכותיו, שתהא התפילה ההיא בתורת נדבה. – נראה שדעתו דאם לא יענו תשעה אמן לא יהא תפילתו תפילת ציבור, כי בציבור לא שייך תפילת נדבה, כמו שכתב הרי"ף מסכת ברכות דף י"ב ע"ב (מדפי הרי"ף), דמפרשי רבנן דהני מילי ביחיד ואדעתא דרשות, אבל אדעתא דחובה אסור, וציבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור, דקי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, וכשם שאין הציבור מביא עולת נדבה^[קלג], כך אין הציבור מתפללין תפלת נדבה, אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה, שכן היחיד מביא עולת נדבה, הלכך אין היחיד מתפלל תפלת המוספין תפלת נדבה שאין מתנדב בקרבן מוסף. וכן כתב רבינו חננאל הנ"ל, וכן נפסק בשו"ע שם סעיף ג'. – ראה להלן אם יכול להתנות על תפילה בלחש. וכן אם יכול להתנות בתפילת מנחה, שהרי אין מקריבין נדבות לאחר תמיד של בין הערביים.

תפילה בלחש ותפילה בציבור כיצד – בתוספתא סוף מסכת ראש השנה נחלקו רבן גמליאל וחכמים אם הציבור יוצא בתפילתו של שליח ציבור, או בתפילתם בלחש, לדעת ר"ג אין יוצאים בתפילתם בלחש, והא דמתפללים בלחש משום שהשליח ציבור צריך לסדר את עצמו, לפני שמתפלל בקול,

קלג. בעל המאור הקשה על מה שכתב הרי"ף: דציבור בין אדעתא דחובה ובין אדעתא דרשות אסור, דקי"ל תפלות כנגד תמידין תקנום, וכשם שאין הציבור מביא עולת נדבה כך אין הציבור מתפלל תפלת נדבה, ויחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולה, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, מה ראה לומר דבר זה, וכל התלמוד מלא מזה שהציבור מביא עולות נדבה, כדאמרינן [תמורה דף כ' ע"א] מותרות לנדבת ציבור אזלי, ותניא בספרי [ויקרא עה"פ א' ב'] קרבנכם, מלמד שהיא באה נדבת ציבור, וכמה וכמה אין להם קץ. – ועיי"ש במעדני יו"ט שם פ"ד סימן ט"ו אות צ', שהביא דברי הראשונים בזה.